

Lämningar vid Ottekil

Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län.
Arkeologisk utredning.

Patrik Gustafsson Gillbrand

Lämningar vid Ottekil

Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län.
Arkeologisk utredning.

Patrik Gustafsson Gillbrand

Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB har under två dagar i maj 2022 utfört en arkeologisk utredning nära Ottekil, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län. Bakgrunden till arbetet var en planerad utvidgning av en bergtäkt. Intill finns ganska många boplatser från den äldre bondestenåldern.

Vid arbetet framkom lämningar i form av ett gränsmärke, ett äldre stenbrott och en äldre väg. Vidare påträffades även tre så kallade boplatslägen, det vill säga platser där det kan finnas lämningar som inte var synliga ovan mark. Efter sökschaktning kunde alla boplatslägen senare avfärdas.

Rapporten laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställs från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliussgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Patrik Gustafsson Gillbrand
Omslagsfoto: Runstenen U692 på Oknö i Mälaren.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2022

Innehåll

Sammanfattning 2

Utgångspunkt 5

Syfte & metod 5

Syfte

Metod

Topografi & kulturmiljö 5

Resultat 6

Resultattabell

Referenser 10

Arkiv

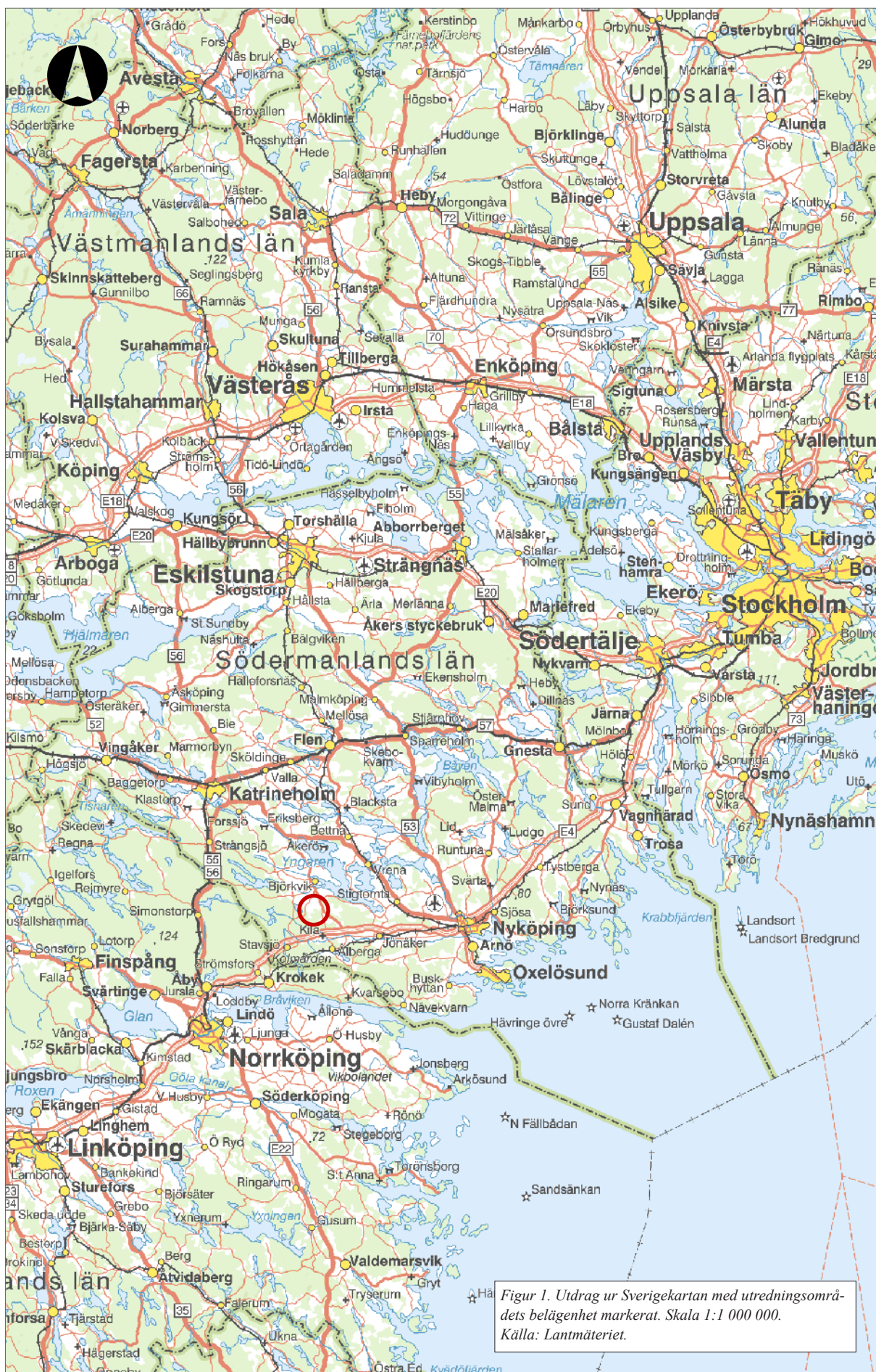
Administrativa uppgifter 10

Bilagor 11

Bilaga 1. Objektsbeskrivningar

Bilaga 2. Schakttabell

Bilaga 3. Fotodokumentation

Figur 1. Utdrag ur Sverigekartan med utredningsområdets belägenhet markerat. Skala 1:1 000 000.
Källa: Lantmäteriet.

Utgångspunkt

Sörmlands Arkeologi AB har under perioden mellan 2022-05-18 och 2022-05-19 genomfört en arkeologisk utredning inom fastigheten Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län (figur 1, 2 & 3).

Den arkeologiska utredningen genomfördes med anledning av att Björkviks Markttjänst AB planerar att utvidga sin befintliga bergtäkt söderut inom ovan nämnda område. Utredningsområdet var drygt åtta hektar stort.

Arbetsområdet bestod till stora delar av ett skogbeväxt bergparti. I närområdet finns ett flertal fornlämningar i form av förhistoriska boplatser samt flera kulturhistoriska lämningar.

Med anledning av detta fattade länsstyrelsen i Södermanlands län beslut om att en arkeologisk utredning (1st dnr 431-9004-2021) skulle utföras enligt 2 kap. 11 § i Kulturmiljölagen (1988:950). Ansvarig för kostnaden var Björkviks Markttjänst AB.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Patrik Gustafsson Gillbrand. Vid fältarbetet deltog även Albin Eriksson. Båda är verksamma som arkeologer vid Sörmlands Arkeologi AB.

Syfte & metod

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om fornlämningar fanns inom utredningsområdet.

Därtill skulle utredningen preliminärt avgränsa fornlämningar inom arbetsområdet. Resultatet skulle även fungera som underlag för länsstyrelsens fortsatta handläggning av ärendet samt företagarens planering.

Metod

Innan fältarbetet påbörjades genomfördes en kart- och arkivstudie som inkluderade en genomgång av tidigare kända fornlämningar (KMR), samt topografiska, geologiska och paleogeografiska kartor över området (Lantmäteriet & SGU Kartvisare). Vidare har även äldre kartor studerats såsom Ekonomiska kartan från år 1958 och Häradskartan från år 1897-1901 (RAK), en Gränsbestämning och ägoavmätning från år 1775 (LMA) samt en Geometrisk avmätning från år 1677 (LMS).

Genomgången av kartmaterialet gjordes för att få en uppfattning om förutsättningarna för förhistorisk och historisk bebyggelse samt för att påvisa indikationer om fornlämningar inom området.

Därefter genomfördes en inventering av hela utredningsområdet med utgångspunkt i den utförda kart- och arkivstudien. Syftet var att klargöra eventuella förekomster av ovan mark synliga forn- och kulturhistoriska lämningar samt identifiera möjliga fornlämningar i form av till exempel boplatsslagen.

För att utreda om det fanns fornlämningar ej synliga ovan mark grävdes totalt 6 sökschakt (S1-S6) med grävmaskin inom objekt 4-6. Schakten grävdes skiktvis ned till orörd marknivå och rensades kontinuerligt för hand av arkeolog. Sökschakten var mellan 6-11 meter långa, 1,5-3 meter breda och 0,2 meter djupa (bilaga 2).

Sökschakt och lämningar dokumenterades digitalt med RTK-GPS samt beskrevs i text. Ett representativt urval av lämningar och objekt fotograferades med hjälp av digitalkamera. Inga fynd samlades in vid den arkeologiska utredningen.

Topografi & kulturmiljö

Utredningsområdet är beläget knappt 3 mil sydöst om Katrineholm, cirka 1,5 kilometer väster om Björkviks flygfält och sydöst om Ottekil (figur 2 & 3). Topografiskt kännetecknas platsen av ett långsmalt till stora delar skogsbeklätt höjdparti med berg idagen inom de högst belägna delarna. I väster, söder och öster vidtar branta sluttningar (bilaga 3). I nordväst tar åkermark vid, i väster finns en våtmark och i norr återfinns den tidigare omnämnda bergtäkten. Arbetsområdet berörde nivåer mellan 35 och 60 meter över havet, vilket indikerar att landet reste sig ur havet för omkring 9000 år sedan (SGU, Kartvisare). Jordmånen består i huvudsak av morän och berg (SGU).

På ett mer övergripande plan karaktäriseras området av ett mjukt kuperat sprickdalslandskap med många små och stora sjöar. Höjdpartiernas krön består vanligen av kalberg, de skogsbeklädda sluttningarna utgörs av morän och de siltiga och leriga dalgångarna är till stora delar uppodlade. Därtill genomkorsas sjöplatån av flera markanta åsar eller isälvsavlagringar som går i nordvästlig-sydöstlig riktning, till exempel Katrineholmsåsen (Gustafsson 2004, s. 14ff, SGU).

Enligt Kulturmiljöregistret/Fornsök utgörs fornlämningsmiljön i närområdet framför allt av boplatser och lösfynd från bondestenåldern (3900–1800 f.Kr.), till exempel L1982:7164, L1982:7181, L1982:7151, L1985:1429, L1985:888 och L1985:1706. Det finns även lämningar från nyare/senare tid. Strax norr om utredningsområdet finns L1982:2734, en lägenhetsbebyggelse. L1982:7152 utgörs av en husgrund i form av en resterna av en kolarkoja och L1982:7153 som består av en kolningsanläggning efter en resmilla. De två sist-

nämnda ligger inom den sydöstra delen av boplatsen L1982:7164 (figur 3).

Enligt det äldre historiska kartmaterialet från 1600-talet och fram till mitten av 1900-talet dominerades området av skog, precis som idag (LMA C5-25:1, LMS C13:29 samt RAK id J112-56-2 & RAK id J133-9g3i57).

Inom utredningsområdet har inga arkeologiska insatser tidigare utförts. Däremot har den närbelägna stenålder-boplatsen L1982:7164 varit föremål för en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte år 2020 (Gustafsson Gillbrand 2020). Vid förundersökningen kunde fornlämningen dateras till den tidiga bondestenåldern samt att fornlämningens utbredning var betydligt mindre än vad som föreslogs vid en tidigare utförd utredning (jmf Bondesson 2012).

Resultat

Resultatet av den arkeologiska utredningen sammanfattas inledningsvis i en **Resultattabell** med tillhörande översiktskarta (figur 4). I följande Resultattabell har *Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning*, Version 5.0, 2021-02-01 (RAÄ) utgjort utgångspunkt vid indelning av lämningstyp och antikvarisk bedömning.

Vidare har samtliga bedömningar har gjorts i enlighet med instruktioner från länsstyrelsen i Södermanlands län. Därtill avgör länsstyrelsen även vilka åtgärder som

behöver vidtas i varje enskilt fall. Därefter summeras resultatet översiktligt i en löpande text. Detaljerade beskrivningar av objekt/lämningar redovisas i bilaga 1. Foton av exempel på miljöer och lämningar redovisas i bilaga 3.

Vid den arkeologiska utredningen lokaliserades sammanlagt sex objekt inom utredningsområdet (figur 4). Ett objekt utgör *fornlämning* (objekt 3/L2022:3239) och två objekt bedömdes vara *övrig kulturhistorisk lämning* (objekt 1/L2022:3242 & objekt 2/L2022:3243).

Vidare fanns tre objekt som initialt bedömdes som *Möjlig fornlämning* men som efter sökschaktning, fått bedömningen *Utgår* (objekt 4-6).

Begreppet *fornlämning* inbegriper lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna (Kulturmiljölagen 1988:950 2 kap).

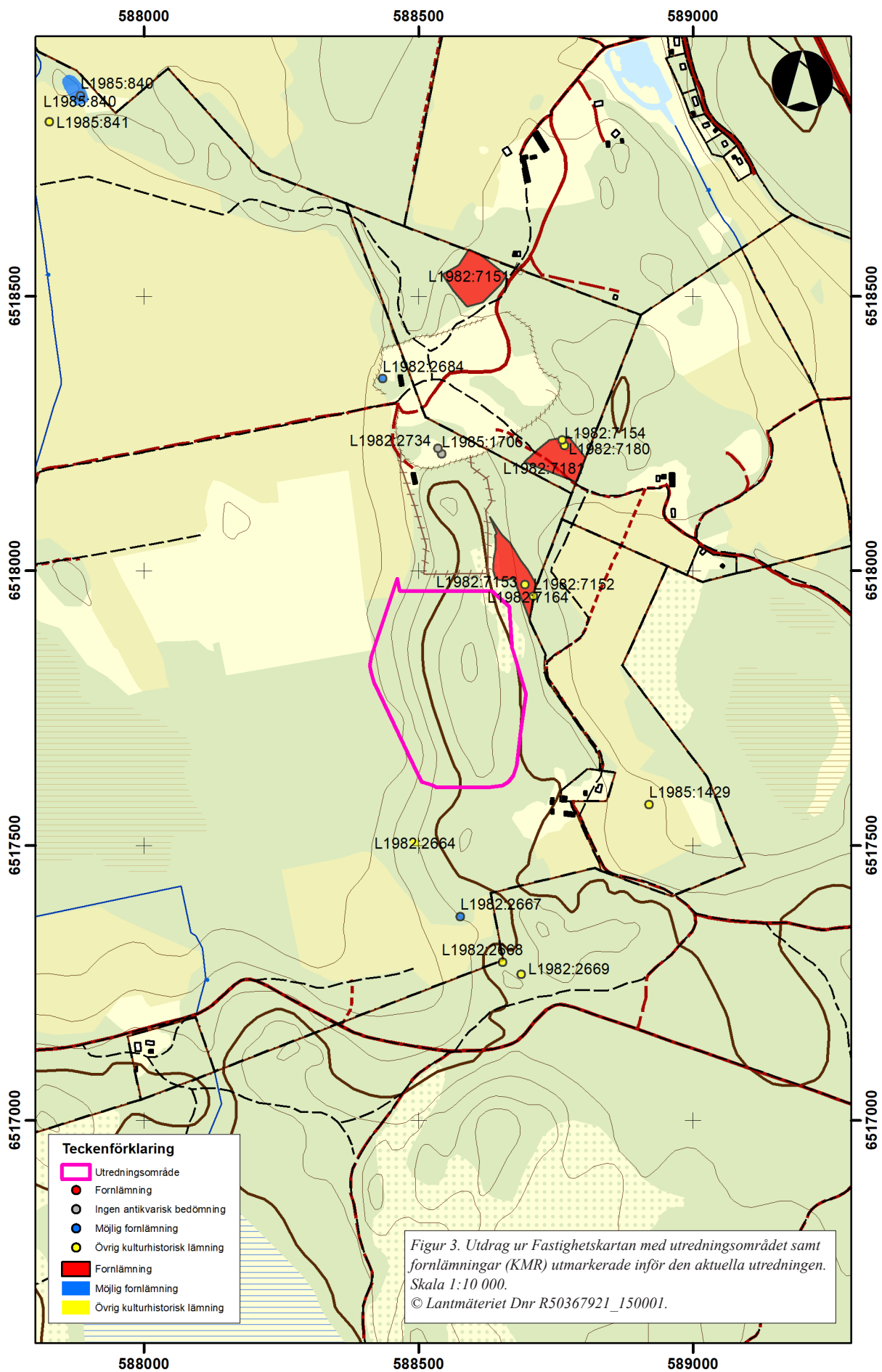
En lämning som inte uppfyller alla kriterier för att bedömas som fornlämning kallas för *övrig kulturhistorisk lämning*. De omfattas inte av det direkta skyddet i 2 kap i kulturmiljölagen (1988:950), men att hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön bör visas samt att skador på kulturmiljön ska undvikas eller begränsas.

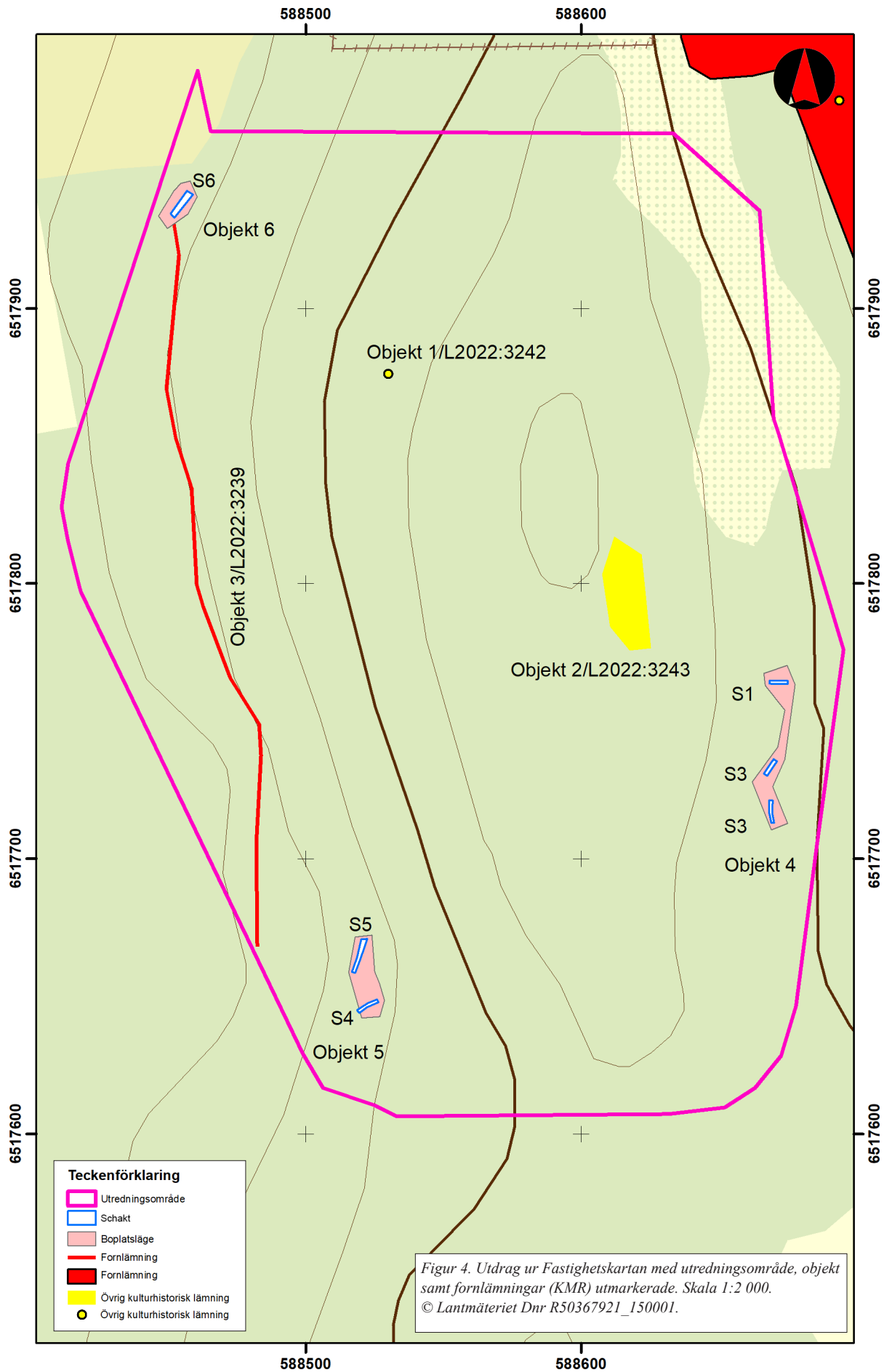
Möjliga fornlämningar kan till exempel utgöras av så kallade boplatslägen. De utgörs av områden som utifrån topografiska omständigheter och omgivande fornlämningskontext kan tänkas dölja förhistoriska lämningar, idag ej synliga ovan mark.

Resultattabell				
Objekt-/lämnings nr	Lämningstyp	Källa	Antikv. bedömning	Kommentar
1/L2022:3242	Gränsmärke	Kart- & arkiv/Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	Tillkommit efter år 1850. I gräns från 1957, RAK id J133-9g3i57
2/L2022:3243	Brott/täkt	Inventering	Övrig kulturhistorisk lämning	
3/L2022:3239	Färdväg	Inventering/Kart- & arkiv	Fornlämning	Tillkommit före år 1850. Idag övergiven. LMA akt C5-25:1
4	Boplatsläge	Inventering/schakt (S1-S3)	Utgår	
5	Boplatsläge	Inventering/schakt (S4-S5)	Utgår	
6	Boplatsläge	Inventering/schakt (S6)	Utgår	

Figur 2. Utdrag ur Terrängkartan med utredningsområdets belägenhet markerat. Skala 1:50 000.
Källa: Lantmäteriet

Fornlämning

Nära utredningsområdets västra gräns påträffades en färdväg i nord-sydlig riktning, belägen i en brant västsluttning (objekt 3/L2022:3239. Idag är vägen övergiven, har inga spår efter motordrivna fordon samt uppvisar en ålderdomlig karaktär (figur 4 & bilaga 1 & 3). Vägen finns även utmarkerad på karta över en Rågångsåtgärd från år 1775 (LMA akt nr 04-bjk-90/1775), Häradskartan från sekelskiftet 1900 och Gamla Ekonomen från år 1957 (RAK id J112-56-2/1897/1901 & RAK id J133-9g3i57/1957).

Övrig kulturhistorisk lämning

På krönet av berget i utredningsområdets norra del finns ett gränsmärke med omkullfallen hjärtsten (objekt 1/L2022:3242). Lämningen ligger i befintlig gräns utmarkerad på gamla ekonomen från år 1957 (RAK akt J133-9g3i57), men sammanfaller inte med någon gräns på äldre kartor (figur 4 & bilaga 1 & 3).

Relativt centralt inom arbetsområdet påträffades ett brott/täkt (objekt 2/L2022:3243), där en mörkgrå bergart (diabas, amfibolit eller liknande) har brutits/lösgjorts med spett. Runt brottet samt i närområdet finns spridd skrotsten (figur 4 & bilaga 1 & 3).

Möjlig fornlämning

Därtill påträffades tre möjliga fornlämningar inom utredningsområdet (objekt 4-6). Objekten bestod av så kallade boplatslägen som var belägna på nivåer mellan 35 och 50 meter över havet. Av den anledningen kunde de förväntas innehålla lämningar från framför allt äldre och/eller yngre stenålder. Vid den efterföljande sökschaktningen framkom emellertid inget av arkeologiskt intresse inom något av lägena (figur 4 & bilaga 1-3).

Referenser

Bondesson, Wivianne. 2012. *Hisse Ottekil*. Södermanland, Björkviks socken, Hisse 1:1 och Ottekil 4:1. Arkeologisk utredning. *RAÄ UV Rapport 2012:111*. Stockholm.

Digitala Fastighetskartan. (Lantmäteriet). *Fastighetskartan med höjdkurvor*, Södermanlands län, Gävle.

Gustafsson, Patrik. 2004. Naturgeografiska förutsättningar. I: Norberg, Lars (red), *Vetenskapligt program, Södermanlands län*. Sörmlands museum. *Arkeologiska meddelanden 2004:02*. Nyköping.

Gustafsson Gillbrand, Patrik. 2020. *En boplat vid Ottekil*. Fornlämning L1982:7164/Björkvik 364:1, fastigheten Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2020:17*. Nyköping.

Kartvisare. Sveriges geologiska undersökning (SGU). Strandförskjutningsmodell (2022-08-15). <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-strandförskjutningsmodell.html>.

KMR. Kulturmiljöregistret/Fornsök, Riksantikvarieämbetet. Datauttag Södermanlands län (2022-06-26), Södermanlands län (<https://app.raa.se/open/fornsok/>).

Lista med lämningstyper och rekommenderad antikvarisk bedömning. Version 5.0 (2021-02-01). Riksantikvarieämbetet. (www.raa.se/fornreg).

SGU. Jordartskartan. Sveriges geologiska undersökning. Ser Ae 46, Katrineholm SO. 1982.

Terrängkartan, Geografiska Sverigedata (GSD). Södermanlands län. Kartförlaget, Gävle. 2013.

Arkiv

Lantmäterimyndighetens arkiv (LMA)

Akt C5-25:1. Gränsbestämning och ägoavmätning, Björkviks socken, Daneby nr 3-4. År 1775.

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

Akt C13:29. Geometrisk avfattning. Björkviks socken, Hovstad nr 1. År 1677.

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK)

RAK id J133-9g3i57 Ekonomiska kartan, Ottekil. År 1957.

RAK id J112-56-2. Häradskartan, Virå. År 1897-1901.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 2207

Länsstyrelsens dnr: 431-9004-2021

Tid för undersökningen: 2022-05-18 – 2022-05-19

Personal: Patrik Gustafsson Gillbrand &

Albin Eriksson

Belägenhet: N (x) 6517615 E (y) 588518

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Undersökt yta: intensivt 81 968 m²

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material.

Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

Bilaga 1. Objektsbeskrivningar

Objekt 1/L2022:3242

Gränsmärke. Fyra stenar, ca 0,2-0,3 m st, som bildar en tresidig form. En avlång liggande sten, 0,5 x 0,25 m stor, tolkas som en omkullfallen hjärtsten. Ca 1 m norr om stensamlingen finns ett stag av järn fastsatt i berg. Lämningen ligger i befintlig gräns på Gamla ekonomen år 1957 (RAK akt J133-9g3i57), dock ej på äldre kartor. *Övrig kulturhistorisk lämning.*

Objekt 2//L2022:3243

Brott/täkt. Dagbrott, ca 40×15 m st (N-S) och 0,4 m dj. Skivor och kvadratiska stycken av mörkgrå bergart (diabas, amfibolit eller liknande) har lösgjorts med spett. Spridd skrotsten finns bitvis runt kanten samt ställvisa förekomster på det omgivande berget. Oklar ålder. Småskalig husbehovstäkt. *Övrig kulturhistorisk lämning.*

Objekt 3/L2022:3239

Färdväg, ca 270 m l och 2 m br (N-S). Västra sidan av färdvägen är stensatt med ca 0,40–0,60 m st stenar. Merparten av stenarna är mosstäckta. I söder försvinner färdvägen mot dalbotten och i norr är den beväxt med minst 50 år gamla träd. Idag övergiven och finns utmarkerad på karta över en Rågångsåtgård från år 1775 (LMA akt 04-bjk-90). Finns även på Häradskartan och Gamla ekonomen (RAK id J112-56-2 & RAK id J133-9g3i57). Ålderdomlig karaktär och smal. Ej använd av motordrivna fordon. *Fornlämning.*

Objekt 4. Boplatsläge, ca 60 x 8 m st (N-S), ca 51 m ö h. En långsträckt östväänd hylla som var relativt stenfri i kanten av en ledningsgata. Äldre hygge beväxt med unga björkar och granar. Inom objektet öppnades tre sökschakt (S1-S3). Inget av arkeologiskt intresse framkom. *Utgår.*

Objekt 5. Boplatsläge, ca 30 x 10 m st (N-S), ca 45 m ö h. En sandig hylla i en annars brant västsluttning, belägen på gränsen mellan äldre barrskog och en yngre blandskog av gran och björk. Inom objektet öppnades två sökschakt (S4-S5). Inget av arkeologiskt intresse framkom. *Utgår.*

Objekt 6. Boplatsläge, ca 16 x 9 m st (NÖ-SV), ca 38 m ö h. En flack sandig västsluttning belägen i skogsmark intill åker. Platsen var starkt påverkad av täktgropar samt påförd sand från dikesrensning. Objektet avgränsades i öster av en brant sluttning med sten och block. Inom objektet öppnades 1 sökschakt (S6). Inget av arkeologiskt intresse framkom. *Utgår.*

Bilaga 2. Schakttabell

Obj nr	Schakt nr	Djup (m)	Storlek (m)	Beskrivning
1	1	0,2	7x1,4	Gulgrå grusig sand med fläckvis orangebrun grusig sand, inslag av sten, ca 0,5 m st
1	2	0,2	7x1,4	Orangebrun grusig sand med fläckvis gulgrå grusig sand, inslag av sten, ca 0,1 - 0,05 m st
1	3	0,2	9x1,4	Orangebrun- och grågulflammig grusig sand med inslag av sten, 0,05 - 0,20 m st
2	4	0,2	8x1,4	Ljus grågul-orangebrun finsand och morän med gråa fläckar, inslag av sten, ca 0,1 - 0,2 m st
2	5	0,2	13x1,4	Ljus grågul-orangebrun finsand och morän med gråa fläckar, inslag av sten, ca 0,1 - 0,2 m st
3	6	0,2	11x2,3	Flammigt mellan orangebrun och grågul finsand med inslag av sten, ca 0,05 - 0,15 m st

Bilaga 8. Fotodokumentation

Utredningsområdet bestod av ett markant berg med branta sluttningar. Här en vy över områdets västra sida. Bilden är tagen från nordöst. Foto: Albin Eriksson 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Objekt 1/L2022:3242, ett gränsmärke med omkullfallen hjärtsten. Bilden är tagen från norr. Foto: Albin Eriksson 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Objekt 2//L2022:3243, ett brott/täkt relativt centralt inom utredningsområdet. Bilden är tagen från sydöst. Foto: Albin Eriksson 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Objekt 3/L2022:3239, en färdväg med stensatt kant belägen i utredningsområdets västra kant. Bilden är tagen från söder. Foto: Albin Eriksson 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Objekt 6, ett boplatsläge. Vallen till höger i bild består av dikesrensats material. Bilden är tagen från nordöst. Foto: Albin Eriksson 2022, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 6 inom objekt 6. Även om det var ett fint boplatsläge med sand framkom inget av arkeologiskt intresse. Bilden är tagen från sydväst. Foto: Albin Eriksson 2022, Sörmlands Arkeologi AB.